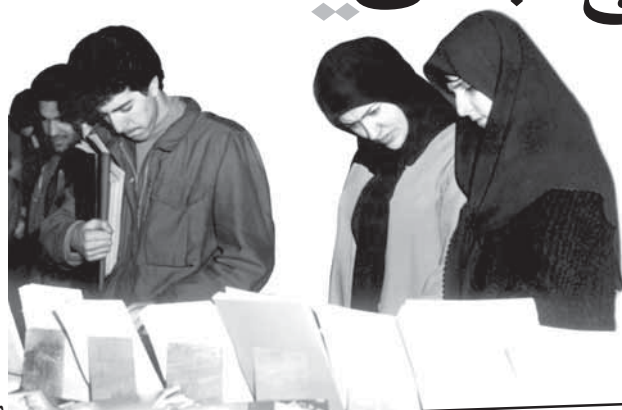

کتاب‌های آموزشی به کتاب‌هایی اطلاق می‌شود که تحقق اهداف آموزش و پرورش را تسریع و تعمیق بخشد و باید تسهیل‌کننده درک مطلب برای دانش‌آموز، سازگاری آن با مخاطب و در راستای اهداف کتاب درسی باشد.
دکتر علی اصغر فانی

بازار کتاب‌های آموزشی: بی‌انضباطی یا کاستی؟ (۱)

محمود معافی

اشاره

ناشران کتاب‌های آموزشی، برای آماده‌سازی تولیدات خود، از شیوه‌های بسیار متنوعی بهره می‌گیرند. در این مقاله، با یکی از این شیوه‌ها که بسیار سنجیده به نظر می‌آید، آشنا می‌شویم. گرچه شاید نتوان، این مراحل را به دقت و موبه‌مو به اجرا درآورد، اما از آنچه که توصیه شده است می‌توان، همانند قطب‌نمایی برای تشخیص مسیر درست آماده‌سازی کتاب آموزشی بهره گرفت. مؤلف پیش از پرداختن به توصیه‌های خود، بر این نکته پای فشرده است که غرض «طرح سامان‌بخشی» تقسیم کردن ناشران و نویسندگان به خوب و بد نیست! و به روشنی دلایل اجرای این طرح را بر شمرده است.

کتاب‌های آموزشی بستری مهم برای توسعه‌ی یادگیری، غنابخشیدن به آن، به روز نگه‌داشتن اطلاعات علاقه‌مندان به علم و معرفت، گسترش علاقه به مطالعه، توسعه‌ی تفکر، خلاقیت و مهارت بین مخاطبان است. مخاطبان ممکن است که دانش‌آموزان گروه‌های سنی گوناگون، دانشجویان، معلمان، والدین و یا طیف وسیعی از مردم، با

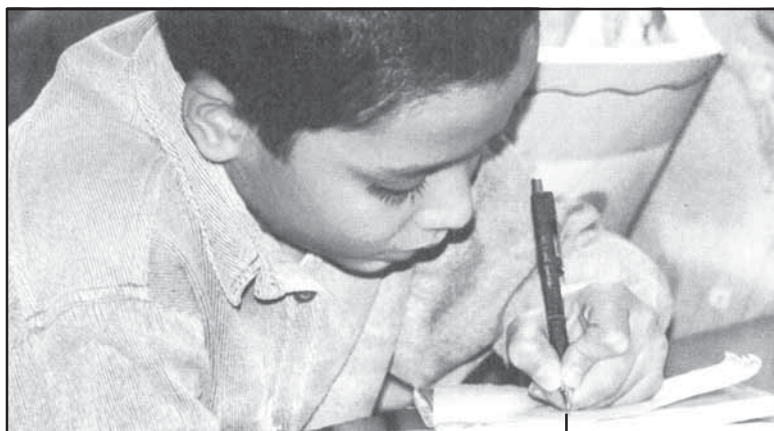
محدوده‌ی سنی خاصی باشند.

کتاب‌های آموزشی، همان‌گونه که از نامشان پیداست، مکمل برنامه‌های درسی هستند. برخی از آن‌ها

هدف‌های برنامه‌ی درسی را تقویت می‌کنند و برخی هم به دنبال هدف‌هایی چون توسعه‌ی دانش و یا مهارت‌های مخاطبان هستند. راستش را بخواهید، کتاب درسی به تنهایی نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای متنوع دانش‌آموزان و معلمان باشد. دولت‌ها بنا به دلایل گوناگونی، به

**تولید کتاب آموزشی
نیازمند تدوین
راهنمای تولید است.**

سختی می‌توانند مواد آموزشی را به دانش‌آموزان و یا معلمان در قالب بسته‌های آموزشی ارائه کنند. دانش‌بشری نیز هر پنج سال دو برابر می‌شود، در مواردی، تحولات برنامه‌ی درسی عقب‌تر از تحولات جامعه است. از سوی دیگر، دانش‌آموزان، دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های زیادی را باید کسب کنند و آموزش و پرورش نمی‌تواند به همه‌ی این نیازها پاسخ دهد؛ زیرا: زمان کافی نیست، بار برنامه‌ی درسی را هم نباید زیاد کرد، اخلاقاً هم درست نیست که بچه‌ها را زیر فشار انواع و اقسام کتاب‌ها خرد کنیم؛ حتی اگر این کتاب‌ها هم خوب باشند. خیلی از کتاب‌ها را بهتر است که فقط بخوانیم و یا دانش‌آموز را به خواندن آن‌ها تشویق کنیم، اما بچه‌ها را باید از امتحان آن‌ها معاف کنیم. اصلاً در برخی از کشورها، برخی از مواد درسی تدریس می‌شوند، اما امتحانی در کار نیست،

حسن این کار بازشدن راه ورود کتاب‌های
بیش‌تر هم به کلاس درس است.
با این مقدمات متوجه می‌شویم، که
آموزش‌های غیررسمی و مکمل، از
قدرت مانور زیادتری در مقایسه با
آموزش‌های رسمی برخوردارند. اما این
سؤال نیز مطرح است که: آیا ناشران در
تولید مواد آموزشی با هدف تکمیل
آموزش‌های رسمی،

نباید خود را تابع یک
سلسله اصول و ضوابط
بدانند؟ بحث از بایدها و
نبایدها نیست، بحث از
به‌کارگیری توصیه‌ها و
تجربه‌هایی است که
موجب کیفیت بخشی به
تولیدات آموزشی
می‌شوند. آیا بهتر است

**اولین گام در تولید
یک کتاب یا
مجموعه‌ای از
کتاب‌های آموزشی،
«نیازسنجی» است**

که اول کتاب را تولید کنیم و بعد از چاپ،
از افراد گوناگون در مورد کیفیت آن
نظرخواهی کنیم؟ یا این‌که از قبل و در
فرایند کار، با ضابطه‌هایی کار خود را
شروع کنیم و آن را به سرانجام خوشی
برسانیم؟ تنها با اتخاذ راهبرد اخیر است که
می‌توانیم یک باقیات و الصالحاتی از خود
برجای گذاریم.
راستش از شش هفت سال قبل که
گلایه‌ها و شکایات معلمان از وضعیت

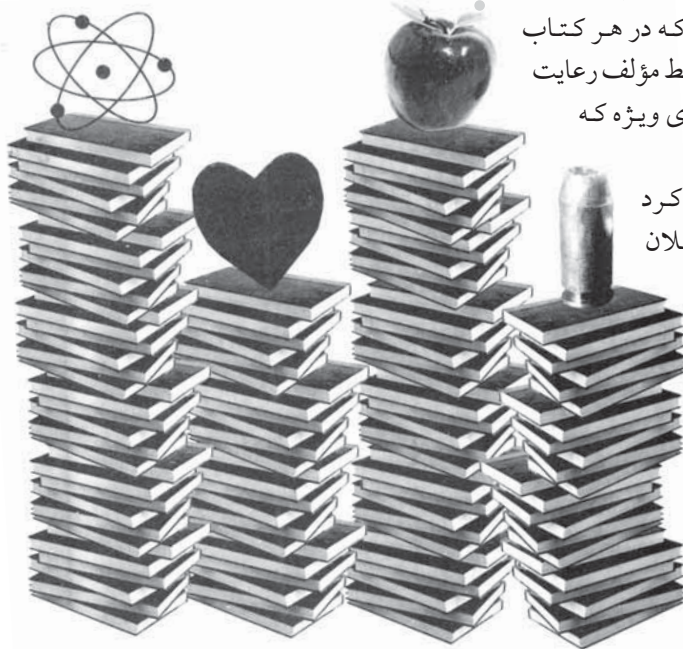
بازار کتاب‌های کمک آموزشی و کمک
درسی به سازمان پژوهش رسید،
برنامه‌ریزان درسی و یا خود معلمان هم فکر
اکنون اجازه دهید، با بررسی
کتاب‌های آموزشی و کمک درسی و
یافته‌هایی که در چند سال اخیر داشته‌ایم،

نمی‌کردند که موضوع تا این حد حاد باشد.
از کمبودها بگیری تا کیفیت کار، و از کمی
ارتباط با برنامه‌های درسی بگیری تا
بی‌ارتباطی با نیازهای مخاطب. کاستی‌ها
و کمبودها آن قدر زیاد بودند که عملاً
سامان بخشی به آن‌ها، تشکیل یک ستاد و
حضور افرادی مطلع، خیره و دلسوز را
طلب می‌کرد. برای ساماندهی این کار
مهم حقیقتاً کدام نهاد
بتر از سازمان پژوهش و
برنامه‌ریزی آموزشی
می‌توانست این مسئولیت
را بر عهده گیرد؟
دفتر انتشارات کمک
آموزشی، در تولید
کتاب‌های
کمک آموزشی، با
جدیت تمام و با
بهره‌گیری از کارشناسان و صاحب‌نظران،
هدایت کار را در فضایی از بیم و امید در
دست گرفت. اوایل ناشران نگرانی‌هایی
داشتند، اما هنگامی که خود آن‌ها
دریافتند که هدف این طرح این نیست که
ناشران را به دو گروه بد و خوب تقسیم
کند، بلکه هدف این است که خوب‌ترین
را از خوب‌ها تمیز دهد، با اتخاذ این
راهبرد بتدریج تردیدها کم‌تر و امیدها
بیشتر شد.

تجربه‌های خود را در اختیار شما خوانندگان عزیز قرار دهیم. بد نیست این نکته را هم در نظر داشته باشید که هدف «طرح ساماندهی کتاب‌های آموزشی» این نیست که بهترین کتاب در رشته‌های گوناگون علمی و یا کتابی را که بیش از بقیه با استقبال عمومی مواجه شده، یا بیش‌ترین تأثیر را در زندگی مردم داشته است، انتخاب کند. بلکه هدف، انتخاب بهترین‌ها و معرفی خوب‌ترها در حوزه‌ی برنامه‌ی درسی، و یا اجرای مؤثرتر برنامه‌ی درسی در کلاس درس است.

داوران براساس یک سلسله از معیارها که مدت‌ها درباره‌ی آن‌ها با هم بحث و گفت‌وگو داشته‌اند، به نقد و داوری درخصوص این کتاب‌هایی نشینند. تازه آن هم با دو مجموعه از معیارها: اول معیارهای عمومی که در هر کتاب کمک‌آموزشی باید توسط مؤلف رعایت شود، و دوم معیارهای ویژه که خیلی تخصصی‌ترند.

مؤلفی اظهار می‌کرد که: «کتاب من در فلان شاخه، از فلان رشته، جدیدترین حرف‌ها را مطرح می‌کند، چرا به عنوان کتاب برتر انتخاب نشده است؟! این مؤلف محترم

- مخاطب من کیست؟
- او چه نیازهایی دارد؟ (نیازهای
- اطلاعاتی، مهارتی، نگرشی و مواد
- آموزشی، و حوزه‌های این نیازها)
- نظرات معلمان و کارشناسان
- درخصوص این نیازها چیست؟
- بازار حال و آینده مواد آموزشی که من
- می‌خواهم تولید کنم، چگونه است؟
- بهرحال ملاحظات اقتصادی هم یک
- عامل مهم است که نباید از آن غفلت
- کرد.

غالباً، کتاب‌های آموزشی براساس

- تقاضای دانش‌آموزی روانه‌ی بازار
- می‌شود. از سوی دیگر، درخصوص
- شناخت دیگر حوزه‌های مورد نیاز،
- کم‌تر تحقیقی صورت گرفته است و شاید

هم این غفلت ناشی

- از بی‌توجهی اتحادیه
- ناشران باشد. برای
- مثال، در زمینه‌ی
- علوم تجربی، شاهد
- تألیف و یا ترجمه‌ی
- کتاب‌های بیش‌تری
- در مقایسه با
- کتاب‌های آموزشی
- در حوزه‌های جغرافیا،
- دینی، اجتماعی، فنی و
- حرفه‌ای و... هستیم. یا
- تألیف کتاب‌های تمرین
- و کتاب‌های کار و
- فعالیت‌های یادگیری

- برای دانش‌آموزان، بیش از کتاب‌های
- مهارتی و روشی برای معلمان مورد توجه
- ناشران قرار گرفته است. و یا، متون
- ترجمه‌ای، بیش از تولیدات فرهنگی بومی
- مشاهده می‌شوند، و مسائلی از این قبیل.
- دومین گام «تهیه‌ی طرح تولید»
- است. در طرح تولید، ناشر لازم است که
- به سؤالات زیر پاسخ گوید:

- چه نوع مواد آموزشی و در چه میزان باید
- تولید کنم؟

- چه کسانی برای این تولید مناسب
- هستند؟

- فرایند تدوین و نظارت بر تولید مواد
- آموزشی چگونه صورت گیرد؟

- چگونه از کیفیت کار اطمینان حاصل کنم؟
- سومین گام، «تدوین راهنمای تألیف»

کتاب کمک آموزشی و یا کتاب کمک درسی است. تولید کتاب آموزشی نیازمند تدوین راهنمای تولید است. در این راهنما، هدف‌های کلی، هدف‌های جزئی، تعداد واحدهای یادگیری و عناوین این واحدها، موضوعات کلیدی، اصول و معیارهای گزینش و سازماندهی محتوا با توجه به نوع ماده آموزشی، به تفصیل بیان می‌شود.

